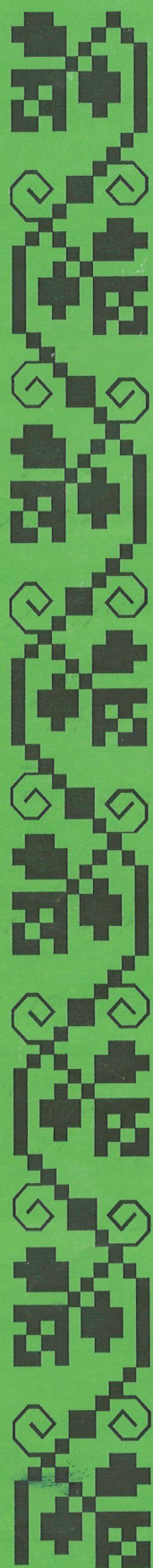

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

в загальноосвітній школі

1' 99

ВУЧЕННЯ, НЕВМИРЩЕ СЛОВО КОБЗАРА

(Вивчення життя і творчості Тараса Шевченка в 9-му класі)

Зоя Шевченко,
м. Київ

Хто хоча раз осягне Україну крізь призму Шевченкового світобачення, той перебуватиме в його духовному полоні до кінця своїх днів. Поезія Шевченка, витворена з національного ґрунту, емоційно наснажена, з широким використанням фольклорних мотивів, образів народної символіки, адресована кожному поколінню, а надто — теперішньому. Шевченкові твори виявилися значно глибшими і складнішими від спрощеного уявлення про них, яке впродовж десятиліть насаджувалося тоталітарним режимом у літературознавчій науці, а відтак і в школі. Завдання словесника — допомогти учневі уявити Шевченка таким, яким бачили його сучасники, а також визначити роль, яку він відіграв у розвитку української національної та світової літератури і культури в цілому.

У 9-му класі життєвий і творчий шлях поета вивчається ґрунтовніше і глибше, ніж у попередніх. Потрібно основну увагу приділити тим творам Т. Шевченка, які нещодавно введені в шкільну програму, і принагідно звертатися до фактів біографії поета, оскільки написання кожного твору пов'язане з певними життєвими обставинами, настроєм, думками тощо. Безліч матеріалу про життя і творчість Шевченка дещо ускладнює підготовку вчителя, який стоїть перед дилемою: чи дати якомога більше фактичного матеріалу про життя поета, чи простежити формування особистості українського генія як художника, поета, драматурга, філософа, залучаючи біографічний матеріал.

У попередніх класах учні вже ознайомилися з певним матеріалом про життя і творчість Шевченка і це вчителю слід врахувати. Водночас слід взяти до уваги і те, що впродовж кількох десятиліть у літературознавчих працях образ поета подавався дещо спотворено, обминалося його значення як національного генія-пророка, постать поета зображали самотньою, позбавленою зв'язків з українським громадянством. Формування його особистості ставилось у залежність лише від російських соціал-демократів. Водночас дослідження життєвого і творчого шляху Т. Шевченка, які раніше не були відомі, а зараз є у розпорядженні словесників, дають можливість повніше розкрити духовний світ поета, літературні і мистецькі вподобання, найближче оточення тощо. Тому бажано під час підготовки до уроків, присвячених вивченню життєвого і творчого шляху поета, максимально використовувати нові матеріали, звичайно, не відкидаючи відомі праці. Зокрема, розповідаючи про родину Шевченка, слід акцентувати увагу учнів на тому, що батько поета був людиною розумною і письменною, «не з бідного й

не з темного роду». Живим втіленням давноминувшини був дід Тараса по батькові, колишній гайдамака, також письменний чоловік. Надзвичайне враження на хлопця справила церковна книга Мінея, яку читали вдома по святах і зимовими вечорами. Для вразливої дитячої натури слухання оповідань про святих мучеників, що, не вагаючись, віддавали життя за Христову віру, відкривало давній світ, повний героїчних подій і чудес та зворушливих, осяяних моральною красою, образів. Ще однією, можливо, цікавішою була для Тараса жива книга — оповідання діда Івана про «Коліївщину», повстання селян-кріпаків проти польських магнатів у 1768 р., учасником якого він був. Згадка про ці ділові оповідання в епілозі до поеми «Гайдамаки» яскраво ілюструє важливу сторінку поетового дитинства. Чутливий хлопець ще змалку глибоко сприймав те, що чув, умів перейматися людськими стражданнями, співчувати скривдженим.

Книгою життя для Тараса також була всім доступна, але не всім однаково зрозуміла українська пісня. Зраджений своєю верхівкою, закріпачений український народ був позбавлений можливості створювати національні культурні цінності і тому всі скарби своєї вікової культури зберігав у піснях про далеке минуле і тяжку сучасність. Саме в піснях зберігалися політичні і моральні ідеали українського народу, воскресала скасована козаччина, хай дещо й ідеалізована, але тим і привабливіша. Про відновлення козаччини мріяли кріпаки ще тоді, коли Тарас був малим хлопцем. У поетичних образах-порівняннях народ у пісні оцінював і колишнє панування польської шляхти, і сучасне панування дворянсько-поміщицької російської монархії. Отже, всі ці джерела, глибока вразливість натури, надзвичайна пам'ять не могли не позначитися на поетичному і художньому таланті Шевченка. Вони наскрізно відбиваються в усій його творчості.

Розповідаючи про життєвий і творчий шлях поета, не слід поділяти його на Шевченка-поета і Шевченка-художника. Основне завдання полягає в тому, щоб показати органічну єдність, взаємодію і взаємозбагачення цих обох талантів генія. Відомо, що бажання малювати рано прокинулося в малого хлопця і не було звичайною дитячою забавою. Це був вияв внутрішньої потреби відтворювати лініями зорові враження, і ця потреба ніколи, ніде, ні за яких обставин його не залишала. Згодом у нього не могло не виробитися переконання в тому, що він має хист. Це переконання зміцнювалося не лише як внутрішнє почуття, а й

під впливом подиву і похвал ровесників і дорослих. Пізніше в нього з'явився твердий намір перетерпіти все, аби навчитися бажаного мистецтва. П'ятнадцятирічним хлопцем Тарас ще був безправним рабом, слугою свого пана, з яким вирушив до Вільна і Варшави, але він уже мав самостійний життєво вироблений ідеал — стати художником-митцем, а душа його жила в світі буйної фантазії, багатому і яскравому, наповненому звуками природи, образами її живої краси, поетичними образами з народних пісень, кобзарських дум, історичних переказів, сковородинських кантів, житій святих і Давидових псалмів.

Один з біографів Шевченка слушно спростовує думку про те, що Енгельгард не звернув увагу на мистецький талант хлопця, про що писав П.Куліш. Було віддав хлопця навчання до видатного на той час художника Ф.Лямпі, що ще більше зміцнило мистецьке покликання Шевченка, сприяло виробленню мистецького смаку. Повернувшись до Петербурга, Енгельгард віддає Тараса до маляра-декоратора Ширяєва, але на той час хлопець уже вмів добре малювати і був до певної міри кваліфікованим робітником, в чому переконався майстер, зробивши йому іспит. Тяжке життя було в Тараса у цього грубого і жорстокого майстра, проте дечого Шевченко в нього навчився, бо Ширяєв розумівся на декоративному мистецтві і добре знав техніку малювання. Саме в Ширяєва довелося хлопцеві вивчити російську мову, щоб прочитати шеститомний переклад енциклопедії античного світу.

Розкриваючи період знайомства Шевченка з Сошенком, слід звернути увагу на те, що представив він хлопця Гребінці, завдяки якому Тарас прочитав усю існуючу тоді українську літературу: твори Котляревського, Гулака-Артемовського, Квітки-Основ'яненка, Боровиковського, самого Гребінки, Гоголя, твори російської літератури, а згодом познайомив Шевченка з українським патріотом з Полтавщини, професором Петербурзької Академії Мистецтв Григоровичем, який відіграв суттєву роль у викупі Шевченка на волю, професором Академії Венеціановим, що був родом з Ніжина, видатним художником Брюлловим, поетом Жуковським. Таке середовище швидко вплинуло на духовний розвиток Шевченка. Наступного дня після викупу він став учнем Академії Мистецтв, а згодом — молодим, відомим художником.

І все ж Шевченко відчував бажання писати вірші. Багатий духовний світ, мистецьке оточення, ознайомлення зі світовою поезією, неймовірна туга за рідним краєм і, звичайно, покликання — все це підштовхнуло його до написання видатних творів.

Далі характеризувати творчий шлях поета можна і за підручником, подаючи окремі додаткові факти, епізоди з життя, але не слід перенасичувати ними заняття. Додатковий матеріал подається учителем або готується учнями лише в тому випадку, коли має принципове значення і безпосередній вплив на подальшу долю поета або, якщо це матеріал з нових джерел, з якими учні ще не ознайомлені. Наприклад, розповідь про вихід у світ «Кобзаря» можна доповнити матеріалом з книги «Життя Тараса Шевченка».* Широким

відгомоном у російській пресі й серед української інтелігенції відбилася ця подія. Шевченкова книжка, що стала предметом гарячих дискусій, похвал критики і водночас застережень щодо української мови та доцільності існування української літератури, серед земляків викликала справжнє захоплення. Як кожний молодий автор, Шевченко нетерпляче чекав рецензій, які з'явилися дуже швидко. Усі критики зійшлися на одностайному визнанні поетичного таланту автора «Кобзаря», але деякі автори заперечували доцільність існування української літератури, висміювали українську мову та шкодували, що такий поет марнує свій талант. Але навіть роздратовані критики зазначали, що «якою б мовою він не писав, він — поет, який уміє відчувати й висловлювати відчуте гарним віршем; на кожному творі його лежить печать поезії, що йде просто до самого серця». Відомий на той час письменник і перекладач П.Корсаков знав Україну, українську народну поезію, твори українських попередників Шевченка і в своїй рецензії зазначив, що такі твори, які вміщено в «Кобзарі», «зробили б честь усякому імені в кожній літературі». Він стверджував, що ці твори «написані в цілком національному дусі», що вони «повні почуття, розуму, простоти, грації і широкої правди», і тому широко вітав їх автора. Не всі земляки поета однаково сприйняли ідейне багатство цієї невеличкої збірки, але всі були захоплені нею, як справжнім літературним скарбом. Зокрема, харківські поети Корсун і Костомаров, діставши «Кобзаря», як присіли на вулиці, так і з місця не зійшли, поки всього не прочитали, а старий Квітка писав Шевченкові, що йому «волосся на голові навстопушилося», коли читав кобзарські думи.

Особливо обурила Шевченка рецензія нового російського критика Белінського на деякі вірші «Кобзаря», вміщені в збірнику «Ластівка», який вони видавали разом з Гребінкою. У статті Белінського не було ніякого критичного аналізу мистецької вартості творів, тому що він погано розумів український текст, але це був тендеційний публіцистичний памфлет проти української літератури. Критик прийшов до висновку, що вже немає української мови, а є лише діалект простолюду, освічена частина українського громадянства «переросла українську мову» і говорить по-російському, а мужицьке життя для нього не цікаве. Найбільше Шевченка вразило те, що цей критик виступав проти «мужицької» тематики в українській літературі. Присвята ще не виданих на той час «Гайдамаків» Григоровичу стала для поета доброю нагодою, щоб ударити по ворогах-критиках і по Белінському зокрема. Написав її Шевченко, як видно, за одну ніч, під свіжим враженням прочитаної «рецензії» Белінського, змалювавши уявне ставлення майбутньої критики до своєї нової поеми. Тут доцільно прочитати уривок із вступу від слів «... Поглузують, покепкують та й кинуть під лаву...» до слів «... Я слухать не буду...». В чому сатирично-іронічний смисл цих рядків? Учні повинні самостійно дійти висновку: звинувачення в тому, що поет пише якоюсь штучною, неживою мовою були дикі — писав тією мовою,

* Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. — К.: Обереги, 1994.

«що мати співала, як малого повивала, з малим розмовляла», мовою, що її вживали мільйони його земляків, якою органічно виливалися всі його почуття і в яку втілювалися самі собою образи, що їх створювала його мистецька уява. Зміст же всього вступу до «Гайдамаків», звичайно, не зводиться до висміювання українофобів-критиків, він значно глибший і ширший. Але до цього вчитель ще повернеться в процесі аналізу поеми.

Для активізації творчої думки учнів, їм можна запропонувати самостійно дати відповідь на запитання: «Як могло статися, що Шевченко почав писати «по-російському» саме після всіх цих обурливих рецензій?». Для виконання цього завдання вчитель має порекомендувати учням конкретні літературознавчі праці, в яких висвітлюються ці питання, тим більше, що існує кілька версій і припущень з цього приводу, а учні в процесі підготовки можуть висунути й аргументувати свій погляд. З цього питання може навіть відбутися невеличка дискусія за участю вчителя, оскільки однозначної відповіді немає. Наприклад, Белінський твердив, що лише геній може черпати сюжети з українського народного життя, і тому найближче українське оточення мало переконати поета, що він здатний створити такий сюжет російською мовою. Російські критикани висловлювали здогадки, що Шевченко пише українською мовою не через внутрішню потребу, а лише тому, що не володіє російською, про що він згадує в листі до Г.Тарновського, обіцяючи йому поему «Слепая», написану російською мовою, «щоб не казали, що я їх языка не знаю». Могли відіграти роль і амбіції поета: здобувши визнання в російській літературі, він міг сподіватися на більшу увагу і до своїх українських творів. Є також припущення, що його російські друзі просто не розуміли української мови, а хотіли прочитати написані ним твори. Сам Шевченко висунув єдиний мотив: його гідність зачепила підозра, що він не знає, крім української, ніякої іншої мови. В усякому разі своєю творчістю поет довів, що ніколи не збирався полишати свою українську творчість або бути двомовним поетом.

Можливо, що крім інших мотивів, які спонукали Шевченка виступити з творами, написаними російською мовою, були й суто пропагандистські: хотів і росіянам показати українське минуле в правдивому висвітленні та й у деяких українських душах, що відцуралися рідної мови, збудити патріотичні почуття.

Під час вивчення життєвого і творчого шляху Шевченка вчитель має розкрити учням таку думку: недавній кріпак і неук потрапляє у товариство вільних, високоосвічених людей, переважно чужинців — поляків і росіян, і не втрачає народного почуття, навколо себе бачить чужу культуру, а не губить задатків своєї рідної, ознайомлюється з чужою літературою і культурою, а не піддається їхньому впливу, чує навколо чужу мову, а свою підносить на висоту досконалої літературної мови.

Маючи в своєму арсеналі досить багато літератури про життя і творчість Шевченка, вчитель повинен ретельно відібрати необхідний матеріал, не перенасичуючи уроки інформацією, а поглиблюючи знання учнів про багатогранний талант генія української культури. Доцільно також використати праці, які лише тепер побачили світ.*

Переходячи безпосередньо до вивчення творів Шевченка, вчитель повинен домогтися не лише їхнього прочитання дев'ятикласниками, а й глибокого розуміння змісту кожного, формування вмінь самостійно здійснювати їх аналіз, давати власну оцінку. Розглянемо це на конкретних прикладах.

«Причинна» — перший відомий твір Шевченка, написаний під впливом західноєвропейської (у перекладах Жуковського), польської та української прочитаної романтичної поезії. Балада не потребує детального аналізу. Учні мають самостійно визначити жанр твору і його ознаки. Основну увагу слід зосередити на виявленні творчої індивідуальності поета. На відміну від інших балад, Шевченко хоч і звернувся до типового сюжету, зате з великою мистецькою майстерністю відтворив психічний стан нещасливої дівчини із занадто чутливою натурою, що стало причиною її божевілья. Глибокий психологізм балади свідчить про виняткову спостережливість автора і талановитий дар відчувати чужу душу. Слід звернути увагу учнів на витонченість форми балади, її народнопісенну основу і водночас високу художність. Учні дістають завдання простежити за образністю мови (легкість вислову, музичність, пластичність вірша, теплота кольору), художніми засобами творення образів (божевільної дівчини, наддніпрянського краєвиду, русалок), сплетених в єдине ціле. Можна дати учням завдання прочитати першу строфу й розкрити органічний зв'язок таланту художника і поета (наприклад, як автор передає враження бурі — цілком природного явища, коли небо схиляється до землі, а земля немов піднімається вгору, щоб досягти якоїсь дивовижної гармонії). Цікаво учням буде простежити звукопис хоча б першого рядка, в якому за допомогою багатого уявлення і чуття поета малюється картина реальної української природи, що зрештою і є свідченням великого таланту творити.

«Катерина» — перша велика поема, що увійшла до «Кобзаря». Учні мають прочитати твір вдома, не одержавши попередньо ніяких запитань і завдань. У класі ж учитель під час короткої бесіди з'ясує з учнями, коли була написана поема і чому автор присвятив її Жуковському. Після цього слід приступити до обговорення поеми за такими запитаннями: Чи сподобався твір? Чим саме? Які почуття викликав? (жаль, співчуття, обурення й ін.). Які рядки поеми справили особливе враження? В яких уривках висловлені думки автора? (Учні самостійно визначають ліричні відступи та їх роль у поемі.) Чому так легко читається поема? Як цього досягає автор?

Далі учні коротко переказують зміст поеми, даючи власні коментарі та якомога частіше звертаючись до тексту, що дасть можливість учителю з'ясувати, чи правильно вони зрозуміли зміст, чи вміють через вчинки розкрити характери персонажів, чи звертають увагу на зображувально-виражальні засоби, що їх використовує поет, чи вміють побачити автора за рядками тексту, зрозуміти його почуття, ставлення до героїв (наприклад, чи обурюється автор поведінкою батьків Катерини?

* Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. — К.: Україна, 1994.

Чи лише співчуває своїй героїні? Які риси національного характеру уособив автор у своїх персонажах? Чи можна вважати Катерину жертвою обставин? Як сама героїня оцінює все те, що з нею сталося? (Простежте за внутрішніми монологами Катерини та її вчинками: чи є в них елементи самохарактеристики, самооцінки). Відповіді учнів мають бути розгорнутими, аргументованими, містити власні судження, не обов'язково однозначні, нехай вони поміркують вголос, можливо, навіть посперечаються. Головне завдання — не зводити обговорення тексту до спрощеного, примітивного «засудження соціального ладу» того часу, проблема має розглядатися значно ширше.

Одне з найболючіших питань, яке все життя гнітило поета і червоною ниткою пройшло через усю його літературну творчість — це питання суспільно-моральної кривди, насилля. Слід зауважити, що поема була написана в 1838 р. і на той час світогляд поета ще повністю не сформувався, він лише бачив сучасне України, знав про її минуле, але в чому причина всього, що відбувається — це питання, на яке він тоді ще не мав остаточної відповіді.

Далі вчитель може дати учням самостійне творче завдання: визначити народнописенну основу поеми і її художність; знайти пейзажні картини в тексті і пояснити їх роль; відшукати приклади анафори, що їх часто використовує автор, і пояснити, з якою метою вони вжиті у кожному наведеному випадку; знайти в II розділі порівняння і пояснити їхню роль в змалюванні явища, події чи переживання дійових осіб; визначити віршові розміри поеми.

«Гайдамаки». Із змістом цієї найбільшої поеми Шевченка учні ознайомлюються вдома, обов'язково використовуючи коментар, який міститься в кінці «Кобзаря», або книжку Ю. Івакіна «Коментар до «Кобзаря» Шевченка».* Самостійно «досліджують» дев'ятикласники й історію написання твору.

Вивчення змісту поеми слід розпочати з такого запитання: «Що було незрозумілим під час читання поеми?» Жодне незнайоме слово, прізвище, ім'я, які вживає автор, не повинні пройти повз увагу учнів, інакше вони не зможуть розібратися у змісті твору, його проблематиці, образах, зображувально-виражальних засобах, особливостях стилю поета. Особливу увагу слід звернути на «Передмову», вступ та інтродукцію до поеми, ознайомитися з епілогом, тому що розгляд цих розділів допоможе учням зрозуміти, що спонукало автора написати саме такий твір, які джерела він використав, як сприйняла критика поему. (Про це вже йшлося на попередніх уроках).

Зокрема, в «Передмові» та «Епілозі» до поеми Шевченко розкриває історичні джерела твору та обставини його написання, зазначивши, що в основі їх — народні перекази, живі спогади діда-свідка й учасника великих подій. Безперечно, Шевченко не міг не ознайомитися з матеріалами, які, можливо, вже на той час були написані про Коліївщину. Інша річ, що поет міг взяти з них лише окремі відомості, як геніальний художник слова він утілює їх у власну, глибоко оригінальну, самобутню інтерпретацію теми Коліївщини, що

* Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. — К.: Наук. думка, 1964.

цілком виправдано. Наприклад, сам Шевченко підкреслював, що Ярема Галайда — «вполовину видуманий» персонаж, але він утілює типові риси борця проти поневолювачів. Дехто з критиків стверджував, що в образі Яреми відчутні автобіографічні риси, Залізник і Гонта — історичні особи, проте автор наділяє їх рисами, які підказала йому образна уява, мистецький талант поета-романтика. Саме тому цей твір пройнятий думкою, почуттями, дихає невіддільним натхненням і виблискує іскрами живої, розмаїтої і палкої фантазії. Шевченко надто захоплювався гайдамаками. Йому дуже хотілося виправдати їх перед закидом, що вони — звичайні розбишаки. Поет бачив їх оборонцями народної волі і не тільки суспільно-економічної, а й політичної. Можливо, цим зумовлене подекуди надмірне нагнітання негативних емоцій, які викликають описи кривавих подій. На закиди польської критики, що Шевченко цією поемою хотів розбудити кровожадні почуття народу, поет ніби передбачав це і дав ясну відповідь у передмові: «Серце болить, а розказувати треба; нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись». Передмова значно підсилює полемічний вступ до поеми, в якому поет дає гостру відповідь недругам української літератури — і реакційним шовіністичним критикам, і ренегатам панам-землякам. Змальовуючи в поемі події Коліївщини як спалах народного гніву і соціальної помсти гнобителям, автор водночас бачить у них трагічні наслідки національної ворожнечі між братніми слов'янськими народами. Але в Шевченка ворогують не українці з поляками, росіянами чи євреями. Серед ворогів свободи українського народу він бачив не лише чужоземних колонізаторів, а й представників української соціальної верхівки. Що ж до національних чвар, то поет звертається до громади, маючи саме її на увазі: «Слава Богу, що минуло, — а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слов'яне...».

Одним із центральних моментів поеми є вражаюча картина страти Гонтою своїх дітей. Дехто з критиків звинувачував Шевченка в канібальстві. А коли простежити життя поета, стосунки з людьми, які його оточували, та й твори, які наскрізь дихають зворушливою любов'ю його до людей, тривогою за їхню долю, то стає зрозуміло, що він сприймав війни, навіть за волю, як зло, яке приносить багато лиха й страждань. Якщо проаналізувати події, зображені в поемі, то з'ясується, що зовсім не канібальськими інстинктами керувався автор. Кривавий образ Коліївщини яскраво свідчить, до якого лиха призводить людство суспільна і національна кривда. Поемою автор закликає своїх і чужих, щоб спам'яталися. Людинолюбна натура Шевченка не дозволяла йому возвеличувати героїзм народу, який так трагічно протягом століть бореться за волю.

Переконавшись, що учні прочитали і засвоїли зміст поеми, вчитель проводить обговорення твору за такими запитаннями: З якою метою Шевченко написав вступ і чи має він відношення до змісту поеми? Чи можна назвати поему хронікою або ілюстрацією відомих історичних подій? У чому художність твору? В основі поеми — драма народу. Поясніть, як ви це розумієте. Чи варто поділяти персонажів поеми на позитивних і негативних? Аргументуйте свою думку. Як ви ду-

масте, чому Шевченко нагнітає негативні емоції аж до створення натуралістичних картин кривавих подій? Чи виправдуєте ви вчинок Гонти? Чим він керувався, страчуючи своїх дітей (жорстокість, жадоба помсти, вірність присязі, фанатизм)? Аргументуйте свою думку. Чому Гонта розшукав тіла своїх дітей і поховав їх? (Почуття провини, жаль, каюття, почуття обов'язку або щось інше). Які почуття огортають Гонту, коли він прощається з синами? (Тут можна пригадати «Тараса Бульбу» Гоголя, картину Рєпіна «Вбивство Іваном Грозним свого сина»). З історії відомо, що Гонта загинув від страшної кари. Чому Шевченко не показав цього в поемі? Чи посилює враження своєрідна композиція поеми, чи навпаки, заважає стежити за розгортанням сюжету? Які образи, на вашу думку, найяскравіше виписані автором? (Маються на увазі лише персонажі). Як досягає цього поет? Якою уявляється вам постаць автора в поемі?

Відповіді на запитання не повинні бути однозначними, але обов'язково аргументовані, підкріплені посиланнями на художній текст. У процесі обговорення твору вчитель має виявити, наскільки сформовані вміння учнів уважно читати твір, визначати поставлені автором проблеми, засоби

творення художніх образів тощо. Разом з тим учні повинні мати можливість якомога частіше міркувати вголос, вільно висловлювати власні думки. Під час вивчення поеми вчителю слід широко ознайомлювати учнів з літературознавчими поняттями, виробляти навички правильного використання їх в оцінці художнього твору. Починаючи з 9-го класу, учнів потрібно ознайомлювати з багатим критичними джерелами, написаними в різні часи, автори яких висловлюють несхожі, часом навіть діаметрально протилежні погляди на один і той же художній твір, творчість письменника в цілому.

Проте не забуваймо, що науково-дослідницький інструментарій учня базується насамперед на його власній позиції, опертій на знання і вміння, на вироблених самостійно і за допомогою вчителя навичках-критеріях оцінювання художніх творів. Постійно дбаймо про вдосконалення цих умінь. За таких умов учень зможе, оперуючи відповідною аргументацією, підтримати або спростувати певну позицію, з якою виступає критик, навіть якщо його ім'я загальноновизнане і широко відоме. Це дуже важливо зараз, коли переосмислюється літературна спадщина і переглядаються літературно-критичні праці.

Особливості мови, стиліст. та фонові зв'язки
але ж інші речі та чужі слова
перунами та іншими вираженнями
робота з текстом, риторичні прийоми
працюючи з цим дивним учнем.

«МУТ ШЕВЧЕНКО ПРИСУТНІЙ»

ПРИСУТНІ МИ ...»

(Вивчення біографії Тараса Шевченка у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом)

**Світлана Жила,
м. Чернігів**

Тарас Шевченко здобув всесвітню повагу не лише як геніальний поет, талановитий прозаїк, чудовий художник і гравер, а й досконалим поєднанням в собі образу людини — людини-творця, людини-громадянина, людини-поборника несправедливості. Народи світу вшанували нашого Кобзаря в поетичному слові, живопису, графіці, скульптурі. Існує значна за обсягом і художньою вартістю образотворча шевченкіана.

Маємо близько трьох десятків прижиттєвих зображень письменника художниками України, Росії, десять його фотографій (із одинадцяти відомих), а також до шести десятків автопортретів.

У процесі ознайомлення з біографією Велико-го Кобзаря учителю можна використовувати картини художників, що співзвучні з часом, у якому він жив, портрети поета і його сучасників, роботи вітчизняних і європейських майстрів, під впливом яких він зростав як живописець і гравер, ілюстрації до текстів його творів, полотна Тараса Григоровича. Це дасть змогу формувати в школярів конкретні уявлення про кріпосницьку епоху, історико-

культурний процес у ній не у формі загальних характеристик, а у вигляді конкретних картин побуту і суспільно-політичного життя. Матеріали також ілюструють окремі періоди життя Т.Г.Шевченка, містять дані історичного, побутового, психологічного характеру, створюють цілісне уявлення про творчість художника.

Під час підготовки до вивчення біографії Т.Г.Шевченка перед словесником постійно стоятиме завдання — на чому зупинитися, що саме відібрати з численного живописного, графічного, скульптурного матеріалу. Оскільки в шкільних навчальних програмах з української літератури творчість письменника представлена неодноразово, то бажано в кожному наступному класі увагу школярів акцентувати на раніше невідомих біографічних фактах і рисах особистості письменника. Доцільно так продумувати вивчення присвяченої Кобзареві монографічної теми в 9-му класі, щоб не дублювати ілюстративний матеріал.

Ознайомлюючи учнів із особистістю Т.Г.Шевченка, учитель має використати автопортрети